

pravoslavne vjeroispovijesti, kasnije se, osobito tijekom 19. stoljeća, njihovi potomci pretapaju u Srbe isključivo pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve. Zbog toga nisu ispravna poistovjećivanja Vlaha i Srba. Vlaško je ime etnik i rasprostranjeno je po cijeloj jugoistočnoj Europi. Čebotarev je zaključne misli vješto oblikovao u sljedeće dvije rečenice: „I na kraju opća napomena: što god govorili ili pisali o Vlasima, trebamo stalno imati na umu da je vlaška problematika uvijek složenija nego što se može definirati u osnovnim crtama. U svemu ima mnogo iznimaka koje otežavaju generaliziranja i sile na krajnju znanstvenu strogost i opreznost.“

Ova knjiga iznimno je važno interdisciplinarno historiografsko djelo za povijest ranoga novog vijeka i modernu povijest hrvatskih zemalja, ali i čitave jugoistočne Europe na temu Vlaha. Suvremena historiografija prije svega je isticala Zefa Mirditu koji je, usporedno sa Čebotarevom, radio i istraživao vlašku problematiku. Međutim, zbog sažetosti prikaza, pitkoga jezika, logički i kronološki raspoređenih poglavlja te jednostavnih tumačenja složenih povijesnih fenomena, ova je knjiga temeljna i ključna za daljnje istraživanje povijesti Vlaha. Zbog toga je pogodna studentima, ali i budućim istraživačima kojima je Čebotarev ostavio niz neodgovorenih pitanja na koja ovaj vrijedni intelektualac nije stigao odgovoriti.

Vlatko Smiljanić

Dominique Kalifa, *The Belle Époque. A Cultural History, Paris and Beyond*, New York: Columbia University Press, 2021, 264 str.

Ubrzo nakon originalnog francuskog izdanja iz 2017. godine u engleskom se prijevodu pojavljuje posljednja knjiga Dominiquea Kalife koja se hvata u koštac s „povijesnom imaginacijom“. Profesor na Sorbonni te stručnjak za povijest kriminala i podzemlja francuskog devetnaestog stoljeća, Kalifa se fokusirao i na istraživanje krononima, masovne kulture te povijesti eroticizma u istome razdoblju, prožimajući svoja djela pitanjem kolektivne imaginacije. *The Belle Époque. A Cultural History, Paris and Beyond* pred nas postavlja pitanje kako i zašto dajemo naziv nekome razdoblju te, još više, što to razdoblje označava narednim generacijama: što one projiciraju na prošlost i zašto? Kakvu ulogu Belle Époque igra za desetljeća koja slijede za njom, čemu im služi, i kakvom je ona vide?

Postavke su jednostavne: dovodeći u pitanje dugo ponavljanu tvrdnju kako je naziv i imaginarij Belle Époque nastao neposredno nakon Prvog svjetskog rata, kao potraga za nekim sretnijim vremenom nakon proživljene tragedije, Kalifa istražuje kako se on zapravo javio i mijenjao tijekom vremena. Belle Époque je, kako nas uvodi, anakronistički, kasnije konstruirani skup nostalgičnih slika o bezbrižnom pariškom životu s neizostavljivim toposima Latinske četvrti, Montmartrea, Montparnasea, mondenih restorana poput Maxim'sa i varijetea od kojih je najpoznatiji, naravno, Moulin Rouge, napučenih umjetnicima, članovima više klase i članovima *demi-mondea*. Lepršav, slobodan, neopterećen period posvećen zabavi i ugodnom životu. No, kako je do toga došlo? Kalifa započinje *in situ*: godine 1900., kada u velikoj većini periodizacija započinje Belle Époque, novo razdoblje koje – za razliku od netom završenog, samoproglašenog *fin de sièclea* – nije sebi smislilo ime. Pa ipak, doba se „osjećalo“, možemo shvatiti iz ovoga kratkog uvoda, po primjerice novinskom senzacionaliziranju ulaska u novo stoljeće, iz značaja Svjetske izložbe, i iz nastojanja mnogih da se ono zabilježi fotografijama, filmom, fonografom, pismom.

Prava priča ne počinje ni njegovim završetkom. Kalifa se koristi raznorodnim izvorima. Navodi među ostalim brojnost i popularnost pariških kafića, kazališta, varijetea, kina, *cafés-concerts* ili živost umjetničkog života svih vidova, pa tako i mode, koji je zadržao Pariz na tronu kulture, sve kako bi pokazao da poslijeraće nije patilo za prijerućem, već je ferventno nastavilo s njegovim životom i zabavom. Autor jednaku pažnju posvećuje analizi romana izašlih u tome razdoblju u kojima se, osim kod Prousta i Cendrarsa, ne nailazi na nostalgiju za izgubljenim vremenom, i popularnim pjesmama koje su se nastavljale na tradiciju prije rata, a koje su žanrovski nužno nostalgične. I sljedeća poglavlja nastavljaju tu formu: istražuju se najvažniji mediji u određenom razdoblju te reprezentacija Belle Époque sadržana u njima.

Autor nam pokazuje kako se tek tridesetih godina pojavljuje nostalgija i moda za „vremenom“ tada označavanim *Pariz 1900*. Ta je fascinacija u nastanku posljedica sve veće opće nesigurnosti. No, povod tomu autor nalazi u knjizi Paula Moranda *1900*, u kojoj Morand to razdoblje raskrinkava kao smiješno i glupavo, patetično, pustu afektaciju. Taj je manifest djelovao poput eksplozije – sada se javljaju brojni intervjui s poznatim ličnostima Belle Époque koji je brane, oni pišu i vrlo čitane autobiografije i memoare. Posljedica? Belle Époque zadobiva svoje prepoznatljive karakteristike i stanovnike, ali još uvijek ne i ovo ime. Taj se tako francuski pojam, pokazuje Kalifa, širi zahvaljujući njemačkoj okupaciji! Nijemci su za to „zaslužni“ dvojako: prvo, kao publika željna iskusiti taj toliko stereotipizirani Pariz, sliku grada koju su donijeli sa sobom, u neku ga ruku kanonizirajući svojim pokroviteljstvom. Drugo, puno važnije, putem svoje propagandne djelatnosti. Naime, njemačke okupacijske sile željele su zadržati protok normalnog života i taj tako „francuski“ štih pogotovo na najvažnijem sredstvu tadašnje masovne komunikacije – radiju. *Radio-Paris*, središnje sredstvo propagande, dvije je trećine svoga programa posvećivao glazbi. Upravo je na njemu rođena Belle Époque iz programa Andréa Alléhauta *Ab! La Belle Époque!*. Započevši s kratkim uvodom o nekom posebno lijepom aspektu te ere, poput promenadi ili mondenih mjesta, ostatak je posvećen izboru starih pjesama. Izrazita je popularnost taj program dovela i na pozornice te zacementirala naziv epohe povezujući ga direktno s atmosferom nostalgične glazbe.

Ni nakon rata Belle Époque nije zaboravljena niti osuđena. Dapače, mogla je, kao nešto izvorno francusko, biti protumačena kao protuotpor; bezbrižnost i grandioznost prošlosti bila je potrebna i nakon okupacije. Ono što je nadodano bila je avangarda – stavljanje u prvi plan inovativnih umjetnika. Belle Époque je tako nađena kao izvor transgresija, tumači Kalifa, i pokazuje kako je u novom razdoblju koje cijeni moderno i avangardno, ona iznova afirmirala francuski kulturni primat. Razdoblje od 15 godina nakon Drugog svjetskog rata ključno je, dokazuje Kalifa, za imaginarij Belle Époque. Ono se prikazuje na filmu, objavljuju se prva povjesničarska djela, doduše amaterska ili ona koja se bave političkom poviješću, organiziraju prve izložbe. Definira se njeno trajanje – od 1900. godine do početka Prvog svjetskog rata, i prostor – isključivo Pariz te, možda najvažnije, atmosfera u vidu bezbrižnosti nesvjesne svoga skorog brutalnog kraja, frivolnost i optimizam, vesela senzualnost, sigurnost i prosperitet Republike i, povrh svega, živ intelektualni i kulturni zamah.

Vrlo se zanimljiva stvar zato događa šezdesetih, kada se ta već kanonska paradigma dekonstruira i postavlja gotovo naglavce. Belle Époque je postala staromodna, puna naftalina i neiskrena – ustajale predstave u Moulin Rougeu preživljavale su samo zahvaljujući turističkoj tradiciji, a nešto bolju sudbinu imala je samo u pjesmama Edith Piaf. Zato ispoljava njen dotad potisnuti sloj – radnički, buntovnički, anarhistički, primjeren modernom senzibilitetu. Počinju se istraživati marginalizirane skupine, sliku trijumfa Republike zamjenjuje (prvotno, naravno, u akadem-

skim krugovima) realizacija o raširenom siromaštvu i bolesti, opresiji žena, kolonijalizmu. U isto vrijeme nestaje i objektivni *Pariz Belle Époque* – rušenjem starih zgrada i izgradnjom modernih nebodera. Autor argumentira kako tada u imaginarij Belle Époque ulaze nova lica: dekadentni, skandalozni umjetnici ignorirani u svome vremenu sada sazđaju novi panteon toga vremena. Nanovo se valorizira i *žena* tog razdoblja – ona postaje protofeministkinja. Belle Époque ulazi i u škole te se po novom kurikulumu najbolje vidi ta promjena: ako je početkom 60-ih usputno spomenuta vezano uz umjetnost, desetljeće kasnije opisivat će njene probleme.

Interesantan „rez“ nastaje kada autor dođe do sedamdesetih. Sve se više povećuje historiografiji i historiografskom prikazivanju Belle Époque, a sve manje pažnje posvećuje klasičnim medijima. Tu je vrlo zanimljivo pratiti širenje raspona istraživanja toga doba: kako je u Francuskoj napredovala urbanizacija, selo se povlačilo, Belle Époque se proširila i na nj – izdaju se nebrojene knjige *Belle Époque u regiji / gradu x*, ili na temu seljaštva, svakodnevica u Belle Époque. Većinski to nisu ozbiljna historiografska djela, već više nalikuju jednako popularnim izdanjima reprodukcija razglednica iz ranih 1900-ih. Sreća pa je početak 20. stoljeća bio jednako njima fasciniran, stoga su spomenuta djela svojevrsni slikovni albumi uz popratni, nostalgični komentar o svijetu čiji su zadnji tragovi ubrzano nestajali i zato utjecajnija od akademskih studija. Nesigurnost u budućnost opet je otvorila vrata ka prošlosti.

Naravno, nešto je od tog pomaka pozornosti opravdano, primjerice, pomrli su ljudi koji bi mogli napisati autobiografije. No, iako to nije neka zamjerka, malo je tužno što o filmu gotovo pa nema riječi, osim kada ovlaš spominje moderne adaptacije, utjecaj steampunka, ili povratak ironizaciji ovoga razdoblja u 21. stoljeću. Nama se to čini propuštenom prilikom – jer, ranije je u diskursu filmu posvećena velika važnost, ponegdje čak i pretjerana kao, na primjer, kada autor tvrdi kako su pedesetih i neki filmovi s radnjom u suvremenosti, poput *Sabrine*, pokazujući stereotipiziranu Francusku širili imaginarij Belle Époque. Ukoliko se ranije u tekstu na temelju Truffautovog *Jules et Jim* iz 1962. godine ilustrira subverzivna dekonstrukcija žanra filma o Belle Époque, dapače proglašava njegov simbolički kraj, zašto se nigdje ne spominje *Les Deux Anglaises et le Continent* iz 1971. istoga redatelja? Činjenica jest da je film prošao neuspješno u francuskim kinima, ali on vrlo dobro ilustrira interes za Belle Époque i tendenciju poetiziranja senzibiliteta dekadencije i melankolije u tom razdoblju. Ili, kada piše o novom aspektu reprezentacije Belle Époque koji se javlja osamdesetih – „otkrice“ erotskih razglednica iz onoga vremena dovelo je do sve većeg naglaska na raspojasanosti u kolektivnoj imaginaciji; film prati taj trend pa se tako primjerice 1986. godine ekranizira Apollinaierova erotska novela *Les Exploits d'un jeune Don Juan*.

Među poglavljima su ubačene kratke autorove crtice, misli koje su mu se javljale tijekom pisanja knjige – o nostalgiji, vremenu, o današnjem poimanju Belle Époque nasumičnih prolaznika pri čemu ju, zanimljivo, dobar dio njih povezuje s dvadesetima (utjecaj filma *Midnight in Paris?*). Sve to doprinosi šarmu ove knjige, u kojoj Kalifa na vrlo suosjećajan način razrađuje mentalitete i masovnu kulturu od glazbe preko popularnih knjiga do razglednica 20. i 21. stoljeća. Možda ponekad neravnomjerno, ali uvijek s kolažom brojnih ilustrativnih primjera, mogli bismo reći u pravom stilu „knjige o Belle Époque“, argumentira svoje istraživanje života pojma: dugo vremena arhetipno pariškog te njegovu demokratizaciju, put unutra poprimanjem novih karakteristika i put prema van širenjem toposa kako na cijelu Francusku – i onu ruralnu, tako i na druge države, čak kontinente. Cijelim nas djelom provodi kroz proces izgradnje stereotipa, dok pratimo međudjelovanje Pariza i Belle Époque. Jer, na kraju vidimo kako su kanonizirane karakteristike toga razdoblja, potekle iz mondenog života glavnog grada poput musette harmo-

nike, *joie de vivre* ili veselog pijanstva, postali gotovo stupovi francuskog identiteta. Ili bar njegovi stereotipi. I, najvažnije, pokazuje nam kako je naša reprezentacija prošlosti nerazdvojiva od konkretne sadašnjosti – kako njenih problema, tako i ograničenja, koliko je prikazivanje snimki s početka stoljeća u brzini većoj od izvorne pridonijelo paternalizirajućem odnosu prema tim davnim ljudima te koliko naše strahove i političke preokupacije izvozimo u opis Belle Époque, vremena koje još uvijek zahvaljujući tome živi i mijenja se.

Antea Tokić

Marijan Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.*, Zagreb: Leykam international, 2022, 831 str.

Politička povijest Splita od 1918. do 1941. monografija je koja je izišla na samom prijelazu 2022. u 2023. godinu. Njen autor, Marijan Buljan, pripada mlađoj generaciji hrvatskih povjesničara te je spomenuta knjiga zapravo nadopunjena verzija njegova istoimena doktorata obranjenog 2021. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu pod mentorstvom prof. dr. sc. Aleksandra Jakira. Naslov dobro opisuje što ova monografija nastoji tematizirati. Pristup istraživanju teme doista kreće iz pozicija političke povijesti i usmjeren je na detektiranje glavnih aktera lokalne političke borbe u obrađenom razdoblju te politika oko kojih su se oni sukobljavali. Obradivano međuratno razdoblje je naizgled kratko, ali je obilježeno velikim amplitudama u smislu promjena na razini državne politike, koja se umnogome prelijevala i na onu lokalnu. Stoga je i ova monografija na neki način hvale vrijedna studija slučaja, koja nadopunjuje saznanja o političkim procesima na lokalnoj, regionalnoj, ali i državnoj razini.

Knjiga započinje *Uvodom* (13-35) u kojem autor opisuje ciljeve istraživanja, izvore i literaturu na kojima je temeljio istraživanje, a uz to je definirao pojmove istraživanja te prostor koji je obradio. Nakon toga slijedi raspravni dio monografije, koji je organiziran najvećim dijelom kombinacijom poglavlja koja se redaju kronološkim tokom, ali unutar kojih su izdvojene pojedine cjeline kao tematske osi analize. Prvo od takvih poglavlja je ono kraće *Politička situacija u Splitu do raspada Austro-Ugarske* (37-58) u kojem autor na početku propitkuje tezu koja se ranije pojavila u javnosti, pa i u historiografiji, o Splitu kao „najjugoslavenskiem gradu“ međuratne Jugoslavije. Buljan vješto opisuje njen nastanak i razloge zašto se ona potencirala, pritom je argumentirano dovodeći u pitanje. U drugom dijelu ovoga poglavlja autor opisuje kako se kraj 1918. godine, tj. raspad Austro-ugarske te formiranje Države SHS odrazio na grad Split.

Iduća glava, *Politički život u Splitu od 1918. do 1929.* (59-199) jedna je od najvećih u radu i predstavlja središnji dio knjige. Buljan ovdje daje opći politički pregled, zatim izdvaja čak devet raznih političkih stranaka ili grupacija koje su djelovale u Splitu u navedenom razdoblju, od komunista i HSS do radikala i skupine oko Ive Tartaglie, opisuje tko su glavni akteri te koje su teme bile okosnice djelovanja tih grupa do 1928. godine. Nakon toga opisuje kako su one djelovale u Splitskom općinskom vijeću nakon ujedinjenja 1918., napose u dinamičnom razdoblju između općinskih izbora 1926. te kraja 1928. godine. Ovdje kao svojevrsni ekskurz ističe orijentaciju najpoznatijeg splitskog dnevnika iz međuraća, *Novog doba*, prema komunalnim političkim temama.

Četvrta glava, *Politički život u Splitu od 1929. do 1935.* (201-387) također spada u duža poglavlja i može funkcionirati kao naslov za sebe. On započinje opisom promjena koje su se dogodile u Splitu nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature u državi početkom 1929. godine. Kako je